

κυκλαδικά θέματα

ΧΡΟΝΟΣ Γ΄
ΤΕΥΧΟΣ 16-17

— Γράμματα • Ιστορία • Λαογραφία • Πολιτική • Επίκαιρα —

Παναγία η Μυρτιδιώτισσα στο λιμάνι της Νάξου.
Φωτογραφία Γιάννη Μαργαρίτη - Μπαρμπούνη.

Σίμος Μ. Συμεωνίδης ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΙ ΤΖΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΡΜΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 17ο ΑΙΩΝΑ

1. Ο ακριβής χρόνος ανασύστασης της περιώνυμης αρχιεπισκοπής Τζίας και Θερμίων κατά την τουρκοκρατία παραμένει άγνωστος. Πρώτος αρχιεπίσκοπος της νέας αυτής περιόδου φέρεται ο *Νεκτάριος* (1622)⁽¹⁾, ο οποίος κατά Μάϊον 1624 υπέγραψε σε σιγίλλιο του πατριάρχου Κυρίλλου Λούκαρι επικυρωτικό των σταυροπηγιακών διακρίσεων της Μονής Φιλοσόφου⁽²⁾. Τον επόμενο μήνα, ίδιου έτους, προσεπικύρωσε ακριβές αντίγραφο άλλου σιγιλίου, που είχαν εκδοθεί επί πατριάρχου Πολυεύκτου, υπέρ της ίδιας Μονής⁽³⁾. Μετά την προαγωγή του (8 Ιουνίου 1630)⁽⁴⁾ σε μητροπολίτη Χαλκηδόνας, αρχιεπίσκοπος Τζίας έγινε, στις 8

Ιουλίου ίδιου έτους, ο *Δανιήλ*⁽⁵⁾. Η αρχιερατεία του κράτησε μέχρι το 1646, οπότε απεβίωσε (προ Δεκεμβρίου) με θάνατο φρικτό. Την είδηση μας δίνει ο ενωτικός κληρικός del Negro Ponte Σταμάτιος Καλογερόπουλος σε επιστολή του της 26 Δεκ. 1653: «Στα 1646 οι Τούρκοι εσκότωσαν δυο φραγκισκανούς μοναχούς και έναν ορθόδοξο επίσκοπο Κέας με ραβδισμούς στον κοιλιακό χώρο μέχρι που εβγήκαν έξω τα έντερα του»⁽⁶⁾.

2. Στις 5 Δεκεμβρίου 1646 το Πατριαρχείο «αντί του αποθανόντος Δανιήλ», διόρισε νέον αρχιεπίσκοπο τον *Νείλο*⁽⁷⁾, ο οποίος στις 15 Σεπτεμβρίου

1. Βασ. Α. Μυστακίδου. Επισκοπικοί Κατάλογοι, Ε.Ε.Β.Σ. Αθήναι ΙΒ (1936), σελ. 219.

2. Τάσου Ἄθ. Γριτσοπούλου. Πατριαρχικά Γράμματα υπέρ της Μονής Φιλοσόφου, Ε.Ε.Β.Σ. Αθήναι ΚΣΤ (1956), σελ. 215.

3. Γριτσοπ., Πατρ. Γραμμ., σελ. 201, όπου (σελ. 202) αναφέρεται ότι, σε άλλο αντίγραφο του ίδιου σιγιλίου, το οποίο πρέπει να έγινε την ίδια περίπου εποχή, υπογράφει τελευταίος και ο «αρχιεπίσκοπος Ντζίας και Θερμίων Αρσένιος» ιδιοχείρως. Το γεγονός, ανεπιβεβαίωτο από άλλες πηγές, είναι παράδοξο, αφού προϋποθέτει διακοπή της αρχιερατείας του Νεκταρίου. Όμως ο τελευταίος έγινε Χαλκηδόνας το 1630 από Αρχιεπίσκοπος Τζίας και Θερμίων. Εκτός αν μεταξύ 1624-1630 είχε παυθεί (οπότε μεσολάβησε ο Αρσένιος), είχαν επανέλθει και στη συνέχεια έγινε Χαλκηδόνας. Οι σκέψεις αυτές δεν έχουν ιστορικά ερείσματα και ο Αρσένιος, μέχρι να αποδειχτεί το εναντίον, δεν θεωρείται αρχιεπίσκοπος Τζίας.

4. Κ. Ν. Σάθα. Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη. Γ' (1872), σελ. 568.

5. Σάθα, ΜΒ, Γ', σ. 568.

6. SCPF/SOCG. 187, 726^R.

7. Σάθα, ΜΒ, Γ', σ. 580. Νικολάου Β. Τωμαδάκη. Ιωαννικίου Β' Οικουμενικού Πατριάρχου του από Ηρακλείας Γράμματα, Επιστολαί, Τόμοι, Υπομνήματα και άλλα υπ' αυτού υπογραφέντα έγγραφα (1624-1657), Ε.Ε.Β.Σ., Αθήναι ΜΒ' (1975-6), σελ. 78, όπου όμως φέρεται ως ημέρα εκλογής η 10η Δεκ. 1646.

1650 παραιτήθηκε του θρόνου υπέρ του Γερμανού (ανεψιού του)⁽⁸⁾. Τον Ιούνιο 1651 εξελέγη ο Γερμανός «αντί του παραιτηθέντος Νείλου»⁽⁹⁾. Τον ίδιο μήνα ο Γερμανός προσπέγραψε συνοδικό χρυσόβουλο γράμμα του οικουμενικού πατριάρχου Ιωαννίκιου Β' με το οποίο ανανεώθηκαν τα προνόμια που είχαν παραχωρηθεί, επί πατριάρχου Παρθενίου Α' του Γέροντος, στον μητροπολίτη Φιλαδελφείας Αθανάσιο Βαλεριανό⁽¹⁰⁾. Το 1653, ινδικτ. στ', εκδόθηκε σιγίλλιο του πατριάρχου Ιωαννίκιου Β', με το οποίο ανακηρύχθηκε η μονή Ταξιαρχών Σερίφου πατριαρχικό σταυροπήγιο. Το σιγίλλιο υπέγραψε και ο αρχιεπίσκοπος Τζίας και Θερμίων, το όνομα όμως του οποίου απέδωσεν ο Περ. Ζερλέντης εσφαλμένα⁽¹¹⁾, αντί δηλ. Γερμανός σε «Γεράσιμος».

3. Μετά την απομάκρυνση, από τον πατριαρχικό θρόνο του Ιωαννίκιου Β'

(31 Ιουλίου 1656) και παράλληλη έξωση του Τζίας Γερμανού, η αρχιεπισκοπή παραχωρήθηκε στον Ιωαννίκιο «προεδρικώς»⁽¹²⁾. Ο πρώην πατριάρχης κατήλθε στις Κυκλάδες και ανέλαβε την αρχιεπισκοπή Τζίας. Διέμενε όμως τον περισσότερο καιρό στη Σίφνο⁽¹³⁾, όπου είχε παραμείνει κατά την προηγούμενη απομάκρυνσή του από την Κωνσταντινούπολη επί ένα έτος και όπου είχε άνετη διαβίωση κοντά στον διάσημο μεγαλέμπορο Βασίλη Λογοθέτη και τους άλλους εμπόρους Σίφνου (Πετράκη Ρόζα, αδελφούς Κοντόσταυλους). Έλαβε ενεργό μέρος στα πράγματα της περιοχής και συνεργάστηκε με τον βενετό ναύαρχο Φραγκίσκο Μοροζίνη, που εκτιμούσε ιδιαίτερα τον πρ. Πατριάρχη⁽¹⁴⁾. Ο τελευταίος τον ακολούθησε, για εμπύχωση των Ελλήνων, στην Κρήτη και στη Μάνη⁽¹⁵⁾. Απεβίωσε στη Μήλο το 1660⁽¹⁶⁾.

8. Σάθα, ΜΒ', Γ', σ. 584.

9. Σάθα, ΜΒ', Γ', σ. 585. Τωμαδάκη. Ιωαννίκιου Β'..., σελ. 78.

10. Μ. Ι. Μανούσακα. Ανέκδοτα Πατριαρχικά Γράμματα (1547-1806) προς τους εν Βενετία Μητροπολίτας Φιλαδελφείας και την Ορθόδοξον Ελληνικήν Αδελφότητα, Βενετία 1968, σελ. 6.

11. Περ. Ζερλέντη. Ιστορικοί Έρευναι περί τας εκκλησίας των νήσων της Ανατολικής Μεσογείου Θαλάσσης, εν Ερμούπολει 1922, σσ. 76-78.

12. Σάθα, ΜΒ', Γ', σ. 600. Βασ. Ατέση, Επισκοπικοί Κατάλογοι της Εκκλησίας της Ελλάδος απ' αρχής μέχρι σήμερα, εν Αθήναις 1975, σ. 252 (ανατύπωση από τον «Εκκλησ. Φάρο», ΝΣΤ' και ΝΖ', 1974 και 1975).

13. Σ. Μ. Συμεωνίδη, Μοναστήρια της Σίφνου. Αθήνα 1984, σ. 12.

14. Κων. Μέρτζιου. Η Μάνη εις τα Αρχαία της Βενετίας (1611-1674). Περιοδ. «Λακωνικά Σπουδαί», εν Αθήναις 1972, τόμ. Α', σελ. 154.

15. Ν. Β. Τωμαδάκη. Ο Οικουμενικός Πατριάρχης Ιωαννίκιος Β' ο από Ηρακλείας εις τας σχέσεις αυτού προς τους Φράγκους κατά τον Κρητικόν Πόλεμον (1657-1659). Η συμμετοχή του εις την εκστρατείαν της Μάνης. Περιοδ. «Λακωνικά Σπουδαί», Αθήναις 1975, τόμ. Β', σσ. 128-162 και του Ιδίου, Ιωσήφ Δόξας Ζακύνθιος μητροπολίτης Σεβαστείας και Έξαρχος Αρμενίας Πρόεδρος της Μητροπόλεως Παροναξίας, Ε.Ε.Β.Σ., Αθήναις ΜΒ' (1975-6), σελ. 28. — Επίσης για τις καλές σχέσεις του Ιωαννίκιου Β' με τους Φράγκους, γράφει στις 14 Σεπτ. 1659 (παλαιό) ο καθολικός επίσκοπος Νάξου Βαρθολομαίος Πόλλα προς τον ιερέα Σύρας Φραγκίσκο Βαρθαλίτη. Στην επιστολή αυτή του γνωστοποιούσε ότι είχαν ορισθεί βικάριος Κέας και Θερμίων και του συνιστούσε να μεταβεί α-

4. Στις 14 Αυγούστου 1661 νέος αρχιεπίσκοπος εξελέγη ο ιερομόναχος *Γρηγόριος*⁽¹⁷⁾, ο οποίος, υπό την ιδιότητα του πατριαρχικού εξάρχου, ανευρίσκεται, στις 5 Απριλίου 1662, να επισπράττει την ετήσια εισφορά προς το Πατριαρχείο της μονής Παναγίας Βρυσιανής Σίφνου⁽¹⁸⁾. Προ του Οκτωβρίου ιδίου έτους απώλεσε την έδρα στην οποία ανήλθεν ο *Γερμανός*. Όχι ο συνώνυμος πρώην Τζίας, γιατί ο τελευταίος, που είχε καθαιρεθεί το 1656, προκειμένου να αναλάβει την αρχιεπισκοπή ο πρώην ΚΠόλεως Ιωαννίκιος Β', αθωώθηκε με πράξη του Οικουμεν. Πατριαρχείου μόλις το 1675, *ιδ. ιγ'*, κατά Μάρτιο⁽¹⁹⁾. Σε γράμμα του του επομένου έτους 1676 σημειώνει και το επώνυμό του: «Χαλκυόπουλος»⁽²⁰⁾, ενώ ο *Γερμανός* του έτους 1662 είχε επώνυμο «Ψυχής» κατά μαρτυρία του καθολικού επισκόπου Νάξου⁽²¹⁾, ο οποίος μάλιστα μας πληροφορεί ότι ήταν Κρητικός (da Candia).

5. Ο *Γερμανός Ψυχής* συνυπέγραψε

το 1662 έγγραφο των αρχιερέων Κυκλάδων προς τον πάπα⁽²²⁾ καθώς και όμοιο της 1ης Δεκεμβρίου 1662 προς τον πρόξενο Βενετίας στη Νάξο Κρουσινό Κορονέλλο⁽²³⁾. Επίσης, το έγγραφο της 30 Οκτωβρίου 1662 προς τον Κορονέλλο για την ίδια υπόθεση (δήθεν ομολογία πίστεως των αρχιερέων Κυκλάδων προς τον πάπα) υπέγραψε ο *Γερμανός* και όχι «Γεράσιμος» που εσφαλμένα αντέγραψε το αντιγράφο του ο νοτάριος Νάξου Νικόλαος Αναπλιώτης⁽²⁴⁾. Ο *Γερμανός* υπέγραψε και στις 10 Μαΐου 1663 βεβαίωση υπέρ του βικαριού Θερμίων Φραγκίσκου Βαρθαλίτη το κείμενο της οποίας αρχίζει: «Γνωρίζοντας εμείς, *Γερμανός* αρχιεπίσκοπος Θερμίων και Κέας...»⁽²⁵⁾.

6. Το επόμενο έτος 1664, προ του μηνός Ιουλίου, ο *Γερμανός* παραιτήθηκε του θρόνου υπέρ του *Γρηγορίου*. Στις 15 ιδίου μηνός υπέγραψαν και οι δύο βεβαίωση υπέρ του βικαριού Βαρθαλίτη, ο μεν *Γρηγόριος* ως αρχιεπίσκοπος, ο δε *Γερμανός* ως πρώην

μέσως να αναλάβει καθήκοντα στην Κέα όπου «όλοι οι Πρόκριτοι είναι φίλοι μας, ιδιαίτερα δε ο Έλληνας επίσκοπος» που τότε βέβαια ήταν ο Ιωαννίκιος (βλ. SCPF/SOCCG. GRECIA 285, 11^{Rv}).

16. Συμεωνίδη, Μοναστήρια..., σ. 12.

17. Σάθα, MB, Γ', σελ. 595.

18. Σ. Μ. Συμεωνίδη. Η Κυρία Βρυσιανή, ήγουν συμβολή εις την ιστορίαν της εν Σίφνου Ιεράς Μονής του Γενεθλίου της Θεοτόκου. Αθήναι, 1966, σελ. 158.

19. Σάθα, MB, Γ', σ. 600.

20. Σ. Μ. Συμεωνίδη. Οι Αρχιεπίσκοποι Τζίας και Θερμίων *Γρηγόριος* και *Γερμανός Χαλκιοπούλος*. Εφημ. «Κυκλαδικόν Φως», Μάρτιος - Απρίλ. - Ιούνιος 1981.

21. SCPF/SOCCG 272, 346^R.

22. SCPF/SOCCG 272, 377^R.

23. SCPF/SOCCG 272, 374^R.

24. Σ. Μ. Συμεωνίδη. Οι Αρχιεπίσκοποι..., όπου με ανέκδοτα έγγραφα του Βατικανού επισημάνθηκαν τα σφάλματα. Άλλα έγγραφα και πανομοιότυπά τους (με αυτόγραφες υπογραφές των αρχιερέων) περιέχονται στη μελέτη μου «Αρχιερατικές Εναλλαγές Μήλου και Νάξου και η Ομολογία Πίστεως των αρχιερέων Κυκλάδων» που προορίζω για τον Γ' τόμο του περιοδ. «Μηλιακά».

25. Σ. Μ. Συμεωνίδη, Οι Αρχιεπίσκοποι...

Τζίας και Θερμίων. Το κείμενο αυτό αρχίζει: «Ὅπως μας παρέστησαν ο ιερός μας κλήρος και ο σεβασμιώτατος αρχιεπίσκοπος κύριος Γερμανός, προκατόχος μας που παραιτήθηκε υπέρ ημών...»⁽²⁶⁾. Ο Γρηγόριος διατελούσε αρχιεπίσκοπος Κέας και το 1670, αφού στις 15 Μαΐου του έτους αυτού «εββαίωσε δια γράμματος το εν τη νήσω Κύθνω κείμενον μονύδριον του Τιμίου Σταυρού ως μετόχιον του μοναστηρίου του Ταξιάρχου Μιχαήλ» Σερίφου⁽²⁷⁾. Στα 1672 όμως αναφέρεται ως πρώην.

7. Στις 25 Σεπτεμβρίου 1672 ως αρχιεπίσκοπος Τζίας υπογράφει έγγραφο ο *Μακάριος*. Στο έγγραφο αυτό ο Γρηγόριος αναφέρεται ως προκατόχος του⁽²⁸⁾. Τον Μακάριο για την ύπαρξη του οποίου δεν υπάρχει άλλη μαρτυρία διεδέχθη άλλος *Γρηγόριος* χωρίς να είμαι σε θέση να βεβαιώσω αν πρόκειται για τον πρώην Τζίας. Και τούτο γιατί δεν μπόρεσα να διακρίνω αν η υπογραφή του (σε γραφή μονοκονδυλιάς) που υπάρχει σε βεβαίωση υπέρ του βικαριού Θερμίων Φραγκίσκου Ρότσι, αχρονολόγητη μεν αλλά έτους 1676, όπως έχω αποδείξει⁽²⁹⁾, είναι όμοια με εκείνην του αρχιεπισκόπου Γρηγορίου της περιόδου 1664-1672. Πιστεύω ότι πρόκειται για διαφορετικό πρόσωπο.

8. Αυτή την εποχή, τέλος, κατά

Μάρτιο, 1675 εκδόθηκε από τον Πατριάρχη Παρθένιο Δ', πράξη αθώωσης του πρώην αρχιεπισκόπου Τζίας και Θερμίων Γερμανού, ο οποίος είχε απομακρυνθεί το 1656 «επί το αναλαβείν την προεδρικώς δοθείσαν αρχιεπισκοπήν τω αποβιώσαντι πατριάρχη Ιωαννικίω»⁽³⁰⁾. Πρόκειται ασφαλώς για τον Γερμανό Χαλκυδούπολο της περιόδου 1651-1656, ο οποίος φαίνεται ότι αρκέσθηκε στην αθώωσή του χωρίς να επιδιώξει επάνοδό του στον θρόνο της Κέας, αφού το επόμενο έτος 1676, Ιανουαρίου 10, εκδίδοντας «μαρτυριαν» υπέρ του βικαριού Φρ. Ρότσι, υπέγραψεν ως πρώην Τζίας και Θερμίων⁽³¹⁾. Επίσης, ως πρώην Τζίας και υπό την ιδιότητα του πατριαρχικού εξάρχου, εισέπραξε, στις 4 Μαΐου 1679, την ετήσια φορολογία του μοναστηριού της Παναγίας Βρυσιανής Σίφνου⁽³²⁾.

9. Για την επόμενη εικοσαετία (1676-1696) δεν υπάρχουν πληροφορίες για αρχιερείς της αρχιεπισκοπής Τζίας. Ίσως η αρχιερατεία του τελευταίου Γρηγορίου (1676) να διήρκεσε και άλλα χρόνια, δεν υπάρχουν όμως σχετικές ιστορικές μαρτυρίες. Είκοσι χρόνια μετά απ' αυτόν, τον Ιούνιο του 1696, επί πατριάρχου Καλλινίκου Β', ο από ιερομονάχων *Βαρθολομαίος*, αναδείχθηκε αρχιεπίσκοπος Τζίας και Θερμίων⁽³³⁾. Πρόκειται για τον τελευταίο αρχιεπίσκοπο του 17ου αι.

26. Σ. Μ. Συμεωνίδη, Οι Αρχιεπίσκοποι...

27. Περ. Ζερλέντη, Ιστ. Έρευναι, σελ. 69.

28. Μάρκου Φώσκολλου. Συμπληρώσεις εις τους ορθοδόξους επισκοπικούς καταλόγους των Κυκλάδων. Εφημ. «Καθολική», 30 Απριλίου 1974, αρ. φ. 1862.

29. Σ. Μ. Συμεωνίδη, Οι Αρχιεπίσκοποι...

30. Σάθα, ΜΒ, Γ', σ. 600.

31. Σ. Μ. Συμεωνίδη, Οι Αρχιεπίσκοποι...

32. Σ. Μ. Συμεωνίδη, Η Κυρία Βρυσιανή, σελ. 159.

33. Νικ. Β. Τωμαδάκη, Μητρόπολις Εφέσου, Επαρχία Ασίας κατά την Τουρκοκρατίαν. Ε.Ε.Β.Σ., Αθήναι ΜΓ' (1977-8), σελ. 49.

10. Ύστερα από όσα αναπτύχθηκαν ανωτέρω, ο επισκοπικός κατάλογος της αρχιεπισκοπής Τζίας και Θερμίων

του 17ου αι. εμφανίζεται τελείως διάφορος όσων ομοίων έχουν δημοσιευθεί μέχρι σήμερα:

α) Νεκτάριος.....	1622 - 8 Ιουνίου 1630.
β) Δανιήλ.....	8 Ιουλ. 1630 - προ Δεκ. 1646.
γ) Νείλος.....	5 Δεκ. 1646 - 15 Σεπτ. 1650.
δ) Γερμανός Χαλκυόπουλος.....	Ιούνιος 1651 - Ιούλιος 1656.
ε) Ιωαννίκιος, προεδρικός πρ. Πατριάρχης Κ/πόλεως.....	Ιούλιος 1656 - 1660.
στ) Γρηγόριος Α'.....	14 Αυγ. 1661 - προ Οκτ. 1662.
ζ) Γερμανός Ψυχής.....	προ Οκτ. 1662 - προ Ιουλ. 1664.
η) Γρηγόριος Β' (;) ή Α'.....	προ Ιουλ. 1664 - προ Σεπτ. 1672.
θ) Μακάριος.....	25 Σεπτ. 1672 - ;
ι) Γρηγόριος Γ' (;).....	1676 - ;
ια) Βαρθολομαίος.....	Ιούνιος 1696 - 1700.

ΚΥΚΛΑΔΙΤΕΣ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΕΣ

Πίνακας του εξαιρετου κυκλαδίτη ζωγράφου Αποστόλη Ν. Σαχά, που εκθέτει την καινούργια δουλειά του στον «Παρνασσό» της Αθήνας από τις 16 έως τις 31 Ιανουαρίου 1987.